

GAÁL GÁBOR MŰVELŐDÉSPOLITIKAI GONDOLATAI*

LACZÓ KATALIN

A Gaál Gábor által szerkesztett kolozsvári Korunk egész léte művelődéspolitikai tett volt. Gaál korának kiváló művelődéspolitikusa, aki ILLYÉS GYULA szerint „mozgó jégtaáblákon” végzett „nem mindennapi korcsolyázást” lapjával (Gaál Gábor madártávlatból, 23: 16). Azzal a lappal, mely PAVEL APOSTOL megfogalmazásában „bámulatosan egységes szintézisbe foglalta az ország valóságát, a magyar művelődést, és a világ egészével számot vető európai baloldal szellemiségét, lelkiismeretét” (A Korunk régi évfolyamai, 23: 72).

„E szót — marxizmus — tőle soha nem hallottam. Nem mindig, s nem minden körben mondott véleményt, de ha igen, e vélemény mindig marxista szemléletet tükrözött... Nem az ajkán volt a világnézete. Az elméjében. Szíve közepén. A legnagyobb marxista szerkesztők egyike volt” — írta róla RUFFY PÉTER [27].

A munkásságával foglalkozó kutatók egyetértének abban, hogy politikai állásfoglalása sohasem ingadozott. Legrövidebb könyvkritikái politikailag elkötelezettek éppúgy, mint filozófiai írásai.

Gaál Gábor és a Korunk művelődéspolitikájának minden szempontú elemzése túlnőne e dolgozat keretein, ezért most csak néhány jelentősebb gondolatot emelünk ki.

A Korunk népfreontpolitikája

A népfreont gondolatát a Francia Kommunista Párt vetette föl 1934-ben. GAÁL egy 1939-es előadásában említette, hogy a Korunk már 1934 előtt is foglalkozott ezzel a gondolattal. A folyóirat 1930 és 1933 közötti évfolyamai bizonyítják, hogy a népfreontgondolat már ekkor jelen volt a Korunkban. GAÁL még ennél is korábban fölismerte a népfreont jelentőségét. Negyedik, ún. bécsi füzetében vázolta az emigráció szellemi összefogását szolgáló akadémia, a „A Széchenyi-főiskola tervezete”-t.:

„Célja és rendeltetése: az emigráció politikailag és taktikailag szétszórt frakcióinak egy olyan kultúrmunkában való egyesítése, mely a szabad bírálat és kutatás talaján lehetséges. Célja ezt az egységet kifelé tudatosítani. A különböző pártfelfogású előadók és hallgatók egységes munkájában felmutatni azt a közösséget, mely az otthonról elszakadt honfitársaknak egy közös politikát kizáró kulturális munkájában kifejezésre kerülhet.” (19: 33)

TÓTH SÁNDOR szerint a 30-as évek második felében határozottan fogalmazódott meg a szellemi népfreont gondolata a Korunkban, mint a népfreontpolitika alkotó jellegű alkalmazása. Amint írja, „A Korunk mind tudatosabban tett különbséget az eszmék frontján a lehetséges szövetséges és a feltétlen ellenfél között. A lap termé-

A tanulmány első része a Tudományos Közlemények 1978. évi kötetében jelent meg.

szetesen nem mondott le a nem marxista törekvések bírálatáról, de tendenciaként már korán feltűnik oldalain az a jelenség, hogy még a csak potenciálisan antifasiszta gondolatok esetében is a bírálatot az eszmei szövetség lehetőségének távlatában és annak alárendelve gyakorolja. Másrészt a fasiszmus eszmetárához tartozó mindenféle irracionizmus és barbarizmus bírálati során felismerhető az a törekvés, hogy a közös antifasiszta arcvonalon felvonultasson ellene minden humanista szellemi értéket.” (19: 162)

GAÁL több helyen kifejtette a szellemi népfronttal kapcsolatos alapállását. Hatványhoz írt levelében (1937. szept. 2.) megfogalmazta a lényegét:

„A Korunk nem rigorózus és a Korunk nem szekta-lap. Csak annyiban szekta-lap, hogy nem enged a hasábjaira senkit, aki bármilyen vonatkozásban, akár faji kérdésben, akár szellempolitikai értelemben fasiszta. Minden antibarvár és demokrata megnyilatkozás a lapba tartozik.” (22: 397)

Hatványhoz írt másik levelében a népiesekkel kapcsolatos álláspontját fejt ki. Visszautasította a Korunk mecénásának cikkét, mert közlését helytelen ideológiai lépésnek tartotta. Levelében az alábbiakat írta Hatványnak:

„Kitűnő cikkét, ismétlem kitűnő cikkét megkaptam. A cikknek azonban jelenleg minden önszeretemet és becsülésem ellenére sem tudok helyet adni, mert ebben a pillanatban úgy érzem, hogy egy fontos ügyet veszélyeztetnék vele. A cikk ugyanis nemcsak Illyés ellen irányul, hanem a Márciusi Front ellen is, ha sub rosa érinti is ezeket ... nem taktikus egyelőre szembekerülni sem általában, sem külön-külön velük. Akármilyenek még, akármilyen torzonborz eszmék s ellenszemes völkisch-törmelékek húzódnak meg idegeik közt és agysejtjeikben, mégis pillanatnyilag úgy a polgári, mint a mélyebb rétegeknek mégis az egyetlen természetes szövetségeseik. Számolnunk kell egész szegényes magyar szellemi glóbuszunkkal. Kik maradnak, ha ezeket is leattakírozzuk? Maradunk magunkra, szektárius vajákosokként. Minden ellenvetését értem, minden ellenvetését elfogadom, de tudom, hogy két magyar forradalom elbukott, a régebbiekről nem is beszélve, azért, mert a Márciusi Fronttal rokon elemekkel nem volt kapcsolatunk.” (22: 436—437)

Gaál szövetségeseket keresett. Felelősséget érzett a magyarság jövőjéért, haladásáért. „Az igazi értékek védelmében, a forradalom perspektíváiért tudott és akart türelmes lenni. És erre a türelemre intett másokat. Nem adta fel meggyőződését, de látta az összekötő szálakat is.” [21] Várakozással tekintett a Vásárhelyi Találkozó (1937. okt.) elé, a népfronti tömörülés lehetőségeit látva benne. A találkozón a romániai magyarság gazdasági, politikai és kulturális problémáit vitatták meg. A záróközlemény, a Vásárhelyi Hitvallás reményeket keltett, de a politikai események hamarosan megbontották az egységet. GAÁL Méliusz Józsefhez írt levelében (1937. nov. 16.) panaszkodott a szétfoszlott reményekről:

„A Vásárhelyi Találkozó szellemét komolyan véve egy csomó embert felszólítottam a Korunkba való dolgozásra, — még csak nem is válaszoltak. Értem én ezt.” (22: 424)

Utaltunk már Gaálnak a népi írókról alkotott véleményére. A lapban megjelent bírálatokból kitűnik, hogy Gaál nem értett egyet a népiesek politikájával. Itt ejtünk szót Gaál kapcsolatáról Németh Lászlóval [8, 9, 10, 32] és Illyés Gyulával (20: 469—484). Gaál és Németh egyenrangú szellemi partnerek, akik „a szó révén tudnak csak egymásról”, levélváltásukra, személyes találkozásukra nincs adat. [22, 32 „Kapcsolatukat”, elsősorban Gaál véleményét, véleményének alakulását Németh Lászlóról írt cikkei alapján kísérhetjük végig. [8, 9, 10] Gaál rokonszenvesnek tartotta Németh Lászlót, mert „mindig szívesen fordultunk azok felé, akiknek a hom-

lokán a nyugtalanság csillaga ég.” (14: 577) Németh tételeivel nem értett egyet, mert az író a változtatást „azoktól várta, akiknek a megmaradás az érdeke... s a konzekvenciák levonása elől a széchenyieskedés dúltágaiba menekül.” (14: 578) Németh László regényeit nagyra értékelte, az akkori magyar irodalom tévedései közé sorolta alkotójuk „agyonhallgatását”. „Ez a magatartás annál indokolatlanabb, mert Németh László írói működése épp azt a szakadást hidalja át, ami a legújabb magyar irodalomban az urbánus és népi írók szigorú különválasztásában bekövetkezett.” (14: 646)

GREZSA FERENC két szakaszra osztja kettőjük kapcsolatát: 1935-ig a frontok (Korunk, Tanú) szembeállása merev, azt követően közeledés történik, ami — többek között — a Korunk népfrontpolitikájával is magyarázható. [32]

Érdekes volna elemezni részletesebben a Korunk és Illyés kapcsolatát [20], vagy Veres Péter megítélését, de ezek már külön tanulmányt igényelnek. Bizonyos, hogy Gaál az egységre törekedett a harmincas években. Ezt igazolja Hatvanyinak írt levele (1937. szept. 13.) is: „a Márciusi Front teljes és alapos kikezdése talán nem éppen halaszthatatlan kötelességünk.” (22: 403) Levelében szól Illyésről is: „Lehet Illyés Gyulával is gorombáskodni. De: időszerű ebben a pillanatban?” (22: 402) Ilyen megfontoltan végezte szerkesztői munkáját a népfronti egység kialakítása érdekében.

TORDAI ZÁDOR a Korunk ún. fiktív számában a lap népfrontpolitikáját az egész emberiség ügyét szolgáló társadalmi küzdelem részeként értékeli:

„Szokták ezt népfront-korszaknak mondani... Nem is hamis ez, hiszen sokan éppen ennek értelmében dolgoztak a lapnak. Általuk a lap ennek a politikának is megvalósítója volt... Csak hogy Gaál szerkesztői tevékenysége ennél több volt. Az az egyetemes forradalmi szellem vezette őt, amelyet Marx fogalmazott meg: az egyetemes célú társadalmi küzdelem elméleti célja és gyakorlatának igénye... S Gaál ebben a szellemben, ezért és így akart mindenkit összefogni. Nem útítársakat keresett, és nem csupán a fasizmus ellen. Hanem munkatársakat egy közösen megvalósítandó jövő érdekében.” (24: 7—8)

A Korunk pártossága

A művelődéspolitikai alapelvei közül a pártosság kérdésében foglalt állást hangsúlyozottan a lap. Ez az alapelv Gaál egész szerkesztői tevékenységét, minden írását áthatja. A pártosság kérdésében a marxista álláspontot képviseli: az objektív pártosság történelmileg haladó osztálybázison bontakozhat ki. GAÁL elutasítja az osztályfelettséget, mely „osztályok és ideológiák között azzal próbálja megállni a helyét, hogy a saját magát híven ábrázoló írás és nyílt kimondás helyett mondanivalóit egy állítólagos osztályok és ideológiák feletti művészetbe ... menti.” (14: 383)

„A Korunk éveinek margójára ézerkilencszázharminckilenc” című írásában (14:688—694; 24: 178—183) a pártosság együtt jelentkezik a népfronti gondolattal és a kontinuitás elvével.

„Mi nem titkoltuk el a hovaállásunk. Ebben az álláspontban mindent értékelnünk kellett. A végleges kiértékelés évei voltak ezek, s túl a válságon, a megtalált szintézis felmutatása. Természetesen most is csak szellemiekben, de akkor sem egyoldalúan, annyira nem, hogy bár még nem vonult fel uralomra a Hitlerizmus, a Korunk máris felismerte, hogy az emberi haladást visszaverők rohamával csak a haladás irányába tartó összes szellemi csoportok bevonásával lehet szembeszállni. A népi arcvonal eszménye a Korunkban igen régi... Amikor

1937 őszén Marosvásárhelyt szellemi értelemben és a mi hazai, kelet-európai viszonyainkhoz mértén létrejött egy, a nyugati népi arcvonalhoz hasonlatos képződmény, ez szellemiekben a Korunkban már rég megvalósult... a kérdés-szemlélet 1930 óta... lényegében nem módosult... a lap elvi csinálásának a szempontjából most az a legfontosabb, hogy egyre világosabban lássuk, kik azok, akik összetartozunk, és miben kell összetartanunk.”

Cikkei igazolják, hogy Gaál mindenki számára szükségesnek tartja a pártos magatartást.

Az irodalom terén kettős követelmény jellemzi Gaál szerkesztői koncepcióját: az eszmei tisztaság és a művészi megformálás igénye. Abból indul ki, hogy jó irodalom csak haladó lehet, s innen jut el az irodalom társadalmi funkciójának felismeréséhez és vállalásához. Véleménye szerint az osztályok feletti esztétizmus vonaláról semmiféle irányban sem aktivizálható az irodalom. A pártosság jegyében bírálta az Erdélyi Helikon munkáját is: „A valódi erők átrágják az osztályfeletti, a „világnézeti kalandorokat” kizáró irodalom burkát... Minden valódi irodalom... társadalmi-történeti tartalmak irodalma volt, a Céh viszont ... épp ezt az időszerűséget zárta ki irodalompolitikájából.” (14: 559) A marxista álláspont szerint a pártosság tágabb értelmű tartalmát az irányzatosság kategóriájával jelöljük, míg a pártosság szűkebb fogalmát a proletár pártosság, a művészetben a szocialista realizmus pártossága számára tartjuk fenn. Gaál véleménye arra enged következtetni, hogy a Céh által kiadott művek még a tágabb értelemben vett pártosság követelményének sem felelnek meg: „az az ideológiai konstrukció, amire a Céh irodalma épül... Erdélyben még a hozzátartozó osztályon belül sem talál elfogadásra.” (14: 560)

Hitet tett a kritika pártossága mellett is. „Nem hiszek a kívülállhatásban... Az immanens kritika a jogosult... Kívülről, kifelé minden ellentmondás és relatív. Belülről minden látszik és minden él.” (22: 9) SZILÁGYI JÚLIA írta Gaál Gábor kritikai szemléletéről: „Felfogásában az irodalombírálat egy totális kritikai magatartás része, a fennálló állapotok elemző megismerés útját követő tagadása.” [31] Föltette továbbá a kérdést: megtagadta Gaál az immanens kritika elvét? A válasza: „Nem. Csupán világnézeten kívüliből világnézeten belülivé alakította a konkrét társadalmiszerkesztői — gyakorlatban.” [31] GAÁL a kritika szerepét így határozta meg: „A kritika közéleti funkció. S egyáltalán nem az az igénye, hogy a közösség esztétikai ízlésének nevelője legyen... A kritikus... feladata a valóság ama jelenségeinek vizsgálata, amelyek a műalkotást kiváltották”. Vagyis a mű anyagának a valósághoz fűződő viszonyát kell a bírálónak elemeznie, és azt, hogy milyen osztálynak a tudatával ábrázolja az író a társadalmi folyamatokat. (17: 970) „Gorkij és Európa” című írásában (14: 467) kifejtette, hogy azért váltott ki Gorkij letartóztatása olyan tiltakozást 1905-ben, mert a nyugati kritika szemében Gorkij egy párton felül álló igazságosság harcosa volt. Később „el kellett ismerni igazi valójában.” (14:468)

Pártos állásfoglalást vár a sajtótól is, mert minden újságíró a lapja által reprezentált osztály szóvivője.

Gaál szerkesztői koncepciójában megnyilvánuló pártosság eredményeképpen a korábban Dienes által szerkesztett eklektikus folyóirat korszerű marxista orgánummá vált.

E. FEHÉR PÁL három pontban foglalta össze Gaál szerkesztői koncepciójának lényegét: „a folyóirat kösse le magát a kommunisták ügye mellett; ennek megfelelően meg kell kísérelnie, hogy — a magyar folyóirat szerkesztés eddigi gyakorlatától eltérően — az olvasók zöme a munkásság soraiból kerüljön ki; végül: a Korunk az egyetlen folyamatosan napvilágot látó magyar marxista lap, tehát a szerkesztés nem engedheti meg a kizárólagosság luxusát, azaz: nem lehet csak irodalmi vagy csak

politikai fórum. Egyszerre, s területek érintkezési pontjait megkeresve kell ellátnia az adott funkciókat.” [28]

Az elsőről, a marxizmus melletti pártos állásfoglalásról már beszéltünk. A lap megtalálta helyét és feladatait a marxizmus ideológiájában. Gaál személyes kapcsolatot tartott a párt vezetésével, és annak utasításait végrehajtva szerkesztette lapját. A Kommunisták Romániai Pártja „mindig ott volt a lappal és táborával tanácsot, útmutatást, segítséget nyújtva. A segítség, melyet a párt főként a lap köré csoportosult kommunisták tevékenysége útján biztosított, elsősorban eszmei jellegű volt, de más formákban is megnyilvánult, és közvetve kihatott a lap anyagi feltételeinek a biztosítására is.” (13: 401)

A lap olvasói, munkatársai

Beszélni kell arról is, hogy kik voltak a folyóirat olvasói, hiszen a Korunk valójában nekik köszönhette fennmaradását. HERÉDI GUSZTÁV hangsúlyozza „Korunk idéző” című írásában [30], hogy az ismeretlen olvasó előtt fejet kell hajtani. „Gondoljuk csak meg, a Korunk meglehetősen drága volt, egy példány ára 100 lej. Töltött libát vagy pulykát, kisebb bárányt lehetett venni ennyi pénzből.” [30] Az olvasók főleg munkások, tisztviselők, szerény jövedelmű kisiparosok, boltosok voltak. Fontos szempont, hogy a Korunk nem volt könnyű olvasmány, „tudományos szintje még a cenzúrát félrevezető ezópusi nyelve folytán is, milyen erőfeszítésbe került tehát a kisembernek, hogy megértse, hasznosan olvassa. Mindez fényesen igazolja, hogy a munkásságnak, haladó értelmiségnek akkor már erős volt az új kultúra létrehozására irányuló akarata.” [30] Maga, Gaál is tudta, hogy a folyóirat szövege nehezen érthető a munkásság számára, ezért olyan terjesztői hálózatot szervezett, amelynek tagjai magyarázták a lapot. Például a munkásotthonok példányaiban színes ceruzával húzták alá a lényeges dolgokat.

Szólni kell a Korunk munkatársairól. Gaál óriási szervező tevékenységet fejtett ki annak érdekében, hogy értékes szerzői gárdát sorakoztasson fel. Munkatársait Romániából, Magyarországról, Csehszlovákiából, Bécsből, Moszkvából szerezte. Szerzői között volt többek között József Attila, Illyés Gyula, Tamási Áron, Kassák Lajos, Fábry Zoltán, Kodolányi János, Moholy-Nagy László, Lukács György, Veres Péter, Déry Tibor. A világirodalomból helyt adott Bertold Brecht, Romain Rolland, Karel Capek, Gorkij, Majakovszkij, Solohov írásainak. Több országot behálózó levelezését a „Levelek” [22] megjelenésével jórészt áttekinthetjük, s még sokoldalúbban ismerhetjük meg szervező munkáját, ha megjelennek a hozzá írott levelek. A fentiek is igazolják, hogy a szerkesztőt, a munkatársakat és az olvasótáborot „egy eszme, a társadalmi haladás eszméje kapcsolta egybe. Lapjukban ennek az eszmének a zászlóhordozóját látták, s ezért vállaltak nemegyszer erejüket messze meghaladó áldozatokat érte.” (13: 401)

A Korunk: világnézeti szemle

A harmadik kiemelt szempont, hogy Gaál felismerte: a Korunk nem lehet csak irodalmi vagy csak politikai fórum. Ezt a lap egész léte bizonyítja. Világnézeti szemlét teremtett, amit nem csak a fejléc hirdetett, hanem a Korunk tizenhat évi léte, tartalma. Az emberi szellem minden területén közölte a marxizmus kutatási eredményeit. Rendkívül széles látókörrrel tekintette át a korszak panorámáját. A társa-

dalom életének minden szféráját: a gazdasági, politikai és kulturális élet jelentős kérdéseit.

A művelődéstudományi vizsgálódásnál már említettük a művelődési tevékenység szempontjából történő elemzést. Néhány gondolat erejéig visszatérünk erre.

Az alkotási szférán belül helyt kaptak filozófiai tanulmányok. A filozófiai kérdések között ott szerepeltek az ismeretelmélet és az ontológia köréből vett témák. Felfigyelt a folyóirat a természettudományok eredményeire, s hozzájárult a tudományos kérdések filozófiai általánosításához. Különösen sok szociológiai tanulmány jelent meg a lapban. Részben a marxista és a polgári szociológusok munkáinak ismeretése, bírálata, másrészt szociológiai vizsgálatok eredményeinek közreadása.

Az alkotási szférán belül a művészetek kaptak fő hangsúlyt, s ezen belül is elsősorban az irodalom. Gaál irodalomfelfogása realizmusközpontú volt. erről a kortárs és munkatárs FÁBRY ZOLTÁN így vallott:

„Gaál Gábor öröksége a realizmus perének elorozhatatlan tanúsága, letagadhatatlan, megtagadhatatlan tartozéka. Tegnap és ma, mindenütt és mindenkor a valóság: az irodalom próbatétele... Csak a valónak igaz megragadásával válhat az író és művész szószólóvá, alakítóvá, teremtvé, változtatóvá. E folyamatban a realizmus nem más, mint az igazság, az erkölcs és a becsület szinonim-valósága, egyértelműsége. A valóságirodalom: erkölcsi realizmus. Állásfoglalás dolga, becsület ügye. A szocializmus: erkölcsi realizmus. Gaál a koronatanúja.” [16]

Bírálta a hivatalos irodalompolitikát a „Pen Club Erdélyben” című írásában. A cikk akkor jelent meg, amikor a romániai Pen. Club keretében megalakult a magyar Pen Club. „Még azokat az írókat sem vették fel, akik az úgynevezett népek közti kultúrcsere érdekében itt Erdélyben már valamit tettek, s azt az egyetlen író is saját maguk közül teljesen eldugták a „meghívott” tagok névsorában, aki nemzetközi viszonylatban, neve ismertségénél fogva reprezentálhatta volna kifelé az új alakulatot.” (14: 460) Ezt a hivatalos irodalompolitikát bírálta az „Erdélyi notesz” is. A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság egy fiatal gróft hívott meg Pestről előadásra. Gaál felháborodott: „Nagyon jól tudjuk ugyanis, hogy az ilyesmi itt úgynevezett irodalompolitika, mely azonban csak azokra az ellentmondásokra világít, ahogy itt az irodalmi életet még mindig csinálják. Az arisztokratát a föld alól is előszedik, a nem arisztokratával szemben viszont választékos esztétikájú áltörvénykönyveiket szegzik.” (14: 330)

Az író és az irodalom feladatait jelzi a „Volt-e valaha írónak érdemesebb lenni” c. tanulmányában. Utalt arra, hogy az új és nagyobb feladatokkal zsúfolt idő nem tűri, hogy az írók lelki életük magányos szigeteire húzódnak vissza, amikor „nemzetiségünk és az ország új irodalmat, új művelődést, friss, idevaló útmutatást vár tőlünk?” (18: 36—37) Véleménye szerint a „szocialista realizmus... szigorú konkretizálás, mely semmiféle absztrahálást és valóság fölé emelést nem ismer. A konkrét világból sohasem vezet ki, de a konkrét világon — a változás irányában — mindig túlmutat.”

BESSENYEI GYÖRGY szerint ez a szűk realizmus koncepció az oka, hogy Gaál nem ítélte meg mindig helyesen kora íróit. Bessenyei hangsúlyozza azonban, hogy Gaál tévedései eltörpülnek igazságai mellett. [29] Amikor a „szűk agyú értelmiség József Attilát ki akarta iktatni a mozgalmából, akkor Gaál Gábor volt, aki fenntartás nélkül továbbra is mellé állt.” [29] Ő fölismerte a költőben a kommunista forradalmárt. Közölte Remenyik Zsigmond méltató cikkét József Attiláról: „Akinek van füle, az hallja, akinek torka, az továbbadja ezt a jajgatást, méltán ehhez a nagy költőhöz, ki saját sorsában, kényszeredett állapotában és egy emberségesebb világba

vetett hitében is az egész emberiség sorsát, kényszeredett állapotát és lassan növekvő hitét regisztrálja.” [29]

A művészeti ágak közül a képzőművészet is jelentős szerepet kapott a lapban. [33] A szerzők közé tartozott Moholy-Nagy László, Kállai Ernő, Dési Huber István. A képzőművészeti írások tovább gazdagították a széles tematikát. A hivatkozott Moholy-cikk pedig már „egy új embertartalom új formában való kifejeződése”-nek perspektívája” [25]

A zene csak később kapott helyet. Gaál népszerűsítette a falukutatás, a népzene-kutatás eredményeit. Sajnálatos, hogy a Korunkban támadó cikk jelent meg Bartók ellen. Ezt később Gaál helyesbítette.

Az alkotási szféra másik jelentős része, a tudomány is fontos szerepet kapott a lapban. Említettük, hogy a Korunk tematikus számai a legkorszerűbb tudományos eredményeket ismertették sokszor neves tudósok tollából. S nem szabad megfeledkeznünk, „hogy a húszas-harmincas években a „tisza” tudományos információ-közlés már eleve bizonyos világnézeti, sőt politikai töltéssel rendelkezett.” (23: 204—209)

Gaál a közvetítő szféra mindkét területével foglalkozott: az iskolával és a köz-művelődéssel is. Viszonylag kevesebb a lapban az oktatással kapcsolatos írás. „Az irodalmi nevelés” c. cikkében a mai művelődés egyik alapkérdéséhez szólt hozzá: a lexikális ismeretek tanítása, illetve összefüggések keresésének kérdéséhez. Érinti a műveltség kérdését is:

„Világirodalmi műveltség és világirodalmi olvasottság nem fedik, hanem kiegészítik egymást. A világirodalmi olvasottság az irodalmi műveltségnek csak a nyersanyagot szolgáltatja, a nyersanyagot pedig e műveltség szemléleti formáival még fel kell dolgozni a szellemnek, hogy tényleg műveltségnek nevezethessék.” (14: 47)

A népművelő intézmények helyzetét tekinti át az „Erdély fekete térképe” című írása. Kevesli az erdélyi népművelő intézményeket, még csekélyebbnek ítéli munkájukat. Szűken értelmezi a népművelés feladatait, egy dolgot emel ki e sokrétű tevékenységből:

„Falvak és városok népművelő intézményeiben évenként megismétlődő kurzusokba kellene vonni a női fiatalságot és az anyákat, hol arról nyernének oktatást, ami a növendék élet legfőbb őrzője: a higiénia.” (15: 67)

A könyvvel, a művelődés legelérhetőbb eszközével és a könyvtárakkal többször foglalkozott a lap. DIENES LÁSZLÓ György Lajos adataira támaszkodva írta 1926-ban, hogy egy romániai magyar lakosra évente sem jut egy magyar könyv [1]. Halász Sándor a széles néptömegek szempontjait képviselve írta 1927-ben, hogy nem szabad csak a „könyv-imádók és könyvértékelők táplálását egyedül propagálni, mikor tömegünk van” [3]. A könyvtári helyzetről GAÁL is írt 1931-ben. Felhívta a figyelmet, hogy 1929-ben a több mint négyezer magyar lakta helységben mindössze 1417 könyvtárt tartott venn az állam, ebből 1931-ben már csak 179 működött. JORDÁKY LAJOS 1938-ban a kolozsvári ipari munkásság életét és művelődési szokásait térképezte fel [11]. Egy másik cikk a szatmáriak olvasási szokásait felmérte és megállapította, hogy a 35 ezer fős Szatmárban 17 ezer könyv áll a lakosság rendelkezésére [12].

A lap foglalkozott a sajtóviszonyokkal, sőt felfigyelt az akkor még új tömegközlési eszköznek számító televízióra is: azokkal a kérdésekkel foglalkozott, amelyek az új kommunikációs technika nyomán jelentkeztek a kultúrában. [2]

A Korunkban igen nagy szerepet kapott a képi közlés elemzése. DANKANITS ÁDÁM hivatkozott Gaál egyik cikkére, mely szerint az emberi kultúrában egyre jelentősebb szerephez jut a kép. A lap — Gaál szemléletének megfelelően — több alkalommal foglalkozott a filmmel és a fotóval. [5] A környezetesztétika témakörből

MOHOLY-NAGY LÁSZLÓ írásai emelendők ki [4]. Említésre érdemes, hogy BALÁZS BÉLA „A látható ember” című könyvében (1924) egyenesen új korszak eljövételéről írt, amely a fogalmi beszéd helyébe a vizuális kultúrát állítja. Ma már túlzottnak ítélik Balázs megállapítását. Moholy-Nagy, Balázs és Gaál gondolatainak rokonsága azt mutatja, hogy Gaál e téren is helyt adott a legmodernebb nézeteknek.

A nemzeti hovatartozás és a nemzetköziség kérdése

E kérdéskör elméleti és gyakorlati szempontból is elemezhető a művelődéstudományban. GAÁL többször is foglalkozott vele:

„Adyval kapcsolatban a magyarság nem politikai vagy történelmi alakulat, s nevével kapcsolatban az irodalom megszűnik a szellemi megnyilvánulások egyik formája lenni. Vele kapcsolatban a magyarság nyelv és ebben a nyelvben és nyelv által mutakozó kultúra... Ady Endre egy kultúra szintézise, a magyar kultúráé, amely mégis van, megtört és független értelemben ugyan más partikuláris kultúrák mellett, az egyetemesben. A magyar kultúra szintézise Ady, s ez benne reprezentál először egy tiszta és teljes világnézetet.” (14: 24)

Gaál igyekszik tisztázni e kérdéseket. Nem könnyű dolog ez, hiszen a Tanácsköztársaság bukása után menekülnie kellett hazájából. Természetes a kérdése: „Mi az, hogy Magyarország? Osztályfogalom?... Mindenkinek Magyarország, aki benne élt, vagy csak annak, aki jól élt benne?” (19: 30) Mi az, amit nem vettek el Gaál Gábertől? Az anyanyelvét, a kultúráját. Még bécsi tartózkodása alatt megfogalmazódott benne ez az álláspont:

„Az én gondolkodásom tartalmait megszabja a magyar nyelv szókincse, fogalmainak sajátos tartalma. Az, ami az én eszembe jut, azt determinálja a magyar nyelv, a magyar fogalmak szimbolikus hatású és szuggesztivitású képzetei. Beszélek más nyelven is. De az nem az igazi... abban nincs csoda számomra, csak értem, de nem szólalnak bennem annak az évszázadai, tájai, atmoszférája, pogány istenei, primitív kultúrája... Ez csak képzés, bennem és nem teremtés. ...ez csak szűk kör bennem és nem egyetemesség. Holott én egyetemes és általános akarok lenni.” (19: 31) Itt felsejlik benne — írja TÓTH SÁNDOR — hogy „számára az általános, az egyetemes emberi megvalósíthatatlan, elérhetetlen más-ként, mint a maga sajátossága közvetítésével, a nemzetköziség csak a nemzeti forma közvetítésével.” (19: 31)

Bizonyára ez a dilemma is segíthette szerkesztői koncepciójának kialakításában. E koncepció lényegét talán POMOGÁTS BÉLA közelítette meg legjobban: „A romániai valóságot akarta bemutatni a Korunk, a romániai társadalom helyzete és törekvései határozták meg irányvonalát. Elkötelezettségei révén összetett szerepet kapott: romániai folyóirat volt, amely a romániai társadalom haladó törekvéseit támogatta, nemzetközi fórum, mely a romániai magyarság orientálásával foglalkozott, magyar folyóirat, mely az egész magyar művelődésben a szocializmus igazságát képviselte és végül kelet-közép-európai műhely, amely valamennyi Dunavölgyi nép internacionalista szövetségének kialakításán munkálkodott.” [26] Mindezt olyan korban próbálta megvalósítani, amikor a nacionalizmus és sovinizmus eszközeivel homályosították el a társadalmi problémák valóságos okait. A lap egyik küldetése az volt, hogy harcolt a hamis előítéletek ellen. Gaál heroikus küzdelmet folytatott, hogy megvalósíthassa elképzeléseit, hiszen abban a történelmi helyzetben „a két világháború közötti kor kelet-európai fasisztoid államaiban a népek egymásra utaltságáról, szövetségéről beszélni: veszedelmesebb volt, mint köztörvényes bűncselekményt elkövetni.” [29]

A művelődéspolitikai szempontú elemzéshez tartozik, hogy hogyan értékelik a Korunkat ma. A Korunk évforduló (1976) alkalmából megjelent kiadványokból idézünk néhány véleményt. A Korunk évkönyv bevezetője szerint „A régi és az új Korunk eszmei folytonosságát mindenekelőtt a párt irányítása emelte... a nép ügyével való marxista következetességű azonosulássá. Ma már nem titok az, amiért G. G.-nek „kimért illegalitás”-ban kellett élnie és szerkesztenie; a lap a világ és az ország, nemzetiségünk legfontosabb dolgaiban a föld alá szorított párt elvi téziseit képviselte mindenhol, ahol a Korunkat olvasták. Ebben a funkciójában is nemzetközi jelentőségű volt.” (23: 8)

GEO BOGZA, Gaál kortársa így írt: „...a fasizmus egyenlő mértékben tudott élni a megfélemlítés és a megrontás eszközeivel — nap mint nap felülmúlta önmagát az erőszakban, a gátlátatlanságban, a förtelmességben — mindig új módon... Az idő tájt Kolozsváron, meggyőződésétől eltántoríthatatlanul, a történelmi kísértetjárástól vissza nem riadva, a szellem hőse tudott maradni Gaál Gábor, és a Korunkból — a nemes, a bátor, a bekerített antifasiszta irányzatnak — védőtornyot tudott építeni.” (23: 11)

A Korunk jelenlegi szerkesztősége is hangsúlyozza a lap politikai jelentőségét: „A Korunk már megjelenésétől kezdve... következetesen küzdött a munkásosztály forradalmi koncepcióinak terjesztéséért, lankadatlanul munkálkodott nemzetiségi különbség nélkül... a hazai dolgozók testvériségén és szolidaritásán.” (23: 6—7)

S végül hadd idézzünk E. FEHÉR PÁL emlékezéséből: „Halála pillanatában egy új, immár végleges mottót fogalmaztak a Korunk fölé, s ez egyúttal Gaál leghitelesebb sírírata is lehetne: „A Korunk világszemle volt: a haladás grafikonját itt lehetett lemérni. A német, francia, angol szellemélet, az európai humanizmus itt tükröződött; a marxizmus analízisei itt mérték fel a kapitalizmus és a proletariátus erőviszonyait; a szovjet irodalom példák és értékelések nyomán, innen került a magyar köztudatba. Fórum volt a Korunk, mérték és hitelesítés.” [28]

Összegezve elmondhatjuk, hogy Gaál íásaiban és szerkesztői tevékenységében a marxizmus világnézetén alapuló, pártos művelődéspolitikát valósított meg. Munkássága a két világháború közötti művelődési tevékenység kiemelkedő értéke. Művelődéspolitikája emberi, művészi és világnézeti szempontból is követhető példa.

JEGYZETEK

- [1] DIENES LÁSZLÓ: Az erdélyi magyar könyvtermelés hat évi mérlege. Korunk, 1926. 157—159. p.
- [2] SILBERMANN JENŐ: Az elektromos sugárzási elmélet technikai eredményei. Korunk, 1926. 804—807. p.
- [3] HALÁSZ SÁNDOR: Miért kilátástalan az erdélyi könyvkiadás, Korunk, 1927. 551—555. p.
- [4] MOHOLY-NAGY LŐSZLÓNAK a Korunkban megjelent cikkeiből a következőket említjük: Az ember és háza. 1929. 298—299. p. A szelet embertől az egész emberig. 1930. 81—86. p. Az új film problémái. 1930. 712—719. p. Festészet és fényképészet. 1932. 104—105. p. Új filmkísérletek. 1933. 231—237. p. A festéktől a fényig 1933. 751—753. p. A fotográfia: napjaink objektív látási formája. 1933. 911—913. p. A képtől a fényarchitektúráig. 1935. 453—462. p. Hangosfilm-szinesfilm: és azután? 1935. 855—857. p. A színfényképezés felé. 1936. 1014—1017. p. Itt jegyezzük meg, hogy Moholy-Nagy és a Korunk kapcsolatát részletesen tárgyalja KÁNTOR LAJOS a Valóság 1976. 12. számában és a Kép, világkép c. könyvében (Kriterion, 1977. 66—78. p.)
- [5] NEUDÖRFER LAJOS: A fotográfia korunk művészete. Korunk, 1929. 605—609. p.
- [6] HÁY GYULA: Fénykép és reklám. Korunk, 1930. 758—759. p.
- [7] GAÁL GÁBOR (Bolyai Zoltán): Számok az erdélyi magyarságról. Korunk, 1931. 833—836. p. (Gaál sokféle álnéven dolgozott a lapban. Leánya, Gál Anna 14 álnévet sorolt fel (19: 274),

- megjegyezve, hogy valószínűleg még mindig nem sikerült Gaál minden álnévét és szignóját azonosítani.)
- [8] GAÁL GÁBOR: Németh László és Kurátor Zsófi. *Korunk*, 1936. 262—264. p.
 - [9] GAÁL GÁBOR: A „Tanú”-tól a „Bűn”-ig. *Korunk*, 1937. 372—375. p.
 - [10] GAÁL GÁBOR: Németh László új regénye. *Kocsik szeptemberben*. *Korunk*, 1938. 478. p.
 - [11] JORDÁKY LAJOS: A cluji ipari munkásság. *Korunk*, 1938. 244—247. p.
 - [12] Cz. A.: Egy erdélyi város könyvszükséglete. *Korunk*, 1940. 165—166. p.
 - [13] TÓTH SÁNDOR: Adalékok a *Korunk* történetéhez. Forradalmi magyar irodalom. Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. Szerk.: Szabolcsi Miklós és Illés László, Bp. 1963. 244. p.
 - [14] GAÁL GÁBOR: Válogatott írások I. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1964.
 - [15] GAÁL GÁBOR: Válogatott írások II. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1965.
 - [16] FÁBRY ZOLTÁN: A koronatanú. Tiszatáj, 1965. 9. sz.
 - [17] A magyar irodalom története. 6. köt. Bp. 1966. 967—970. p.
 - [18] GAÁL GÁBOR: Válogatott írások III. Kritérion, Bukarest, 1971.
 - [19] TÓTH SÁNDOR: G. G. Tanulmány Gaál Gáborról, a *Korunk* szerkesztőjéről. Bukarest, Kritérion, 1971.
 - [20] JORDÁKY LAJOS: Illyés Gyula és a régi *Korunk*. A szocialista irodalom útján. Bp. 1973.
 - [21] E. FEHÉR PÁL: Gaál Gábor taktikája. Népszabadság, 1974. márc. 20.
 - [22] GAÁL GÁBOR: Levelek. Bukarest, Kritérion, 1975.
 - [23] *Korunk* évkönyv, 1976. Kolozsvár—Napoca. 1976.
 - [24] A *Korunk*. Szerkesztette Gaál Gábor. Antológia. Bp. 1976.
 - [25] KÁNTOR LAJOS: Képek és gondolatok. *Korunk-galéria*. Kolozsvár—Napoca, 1976.
 - [26] POMOGÁTS BÉLA: A *Korunk* fél századáról. Magyar Hírlap, 1976. ápr. 18.
 - [27] RUFFY PÉTER: Az esték Gaál Gáborá. Magyar Nemzet, 1976. ápr. 18.
 - [28] E. FEHÉR PÁL: A *Korunk* legendája és valósága. Népszabadság, 1976. ápr. 25.
 - [29] BESSENYEI GYÖRGY: Ötven éve indult a *Korunk*. Népszava, 1976. máj. 15.
 - [30] HERÉDI GUSZTÁV: *Korunk-idéző*. Igaz Szó. (Marosvásárhely) 1976. 6. sz.
 - [31] SZILÁGYI JÚLIA: Feladók Gaál Gábor. *Korunk*, 1976. 7. sz.
 - [32] GREZSA FERENC: Gaál Gábor és Németh László. Tiszatáj, 1976. 11. sz.
 - [33] KÁNTOR LAJOS: Kép, világkép. Kritérion, Bukarest, 1977.

DIE BILDUNGSPOLITISCHEN GEDANKEN DES GÁBOR GAÁL

KATALIN LACZÓ

Im ersten Teil der Studie (Wissenschaftliche Mitteilungen, 1978) wurden die bildungstheoretischen Gedanken Gaáls analysiert. Die Fortsetzung davon ist die Bewertung von Gaál und „*Korunk*“ (Unsere Epoche, unser Zeitalter) aus bildungs politischer-Sicht.

Die ganze Existenz des „*Korunk*“ war eine bildungspolitische Tat. Eine doppelte Forderung kennzeichnete die schriftstellerische Konzeption Gaál's: der Anspruch auf ideelle Reinheit und künstlerische Gestaltung. Deshalb nahm er betont Stellung in der Frage Parteilichkeit des Blattes, und dies erschien gleichzeitig mit dem Gedanken der Volksfront und dem Prinzip der Kontinuität.

In der Zeitung „*Korunk*“ hatte sich bereits anfangs der dreissiger Jahre der Gedanke ein e geistigen Volksfront abgezeichnet. Zu seiner Verwirklichung suchte Gaál Verbündete und es gelang ihm, eine hervorragende Autoren-Garde zu gewinnen.

Das Wirken Gábor Gaáls ist ein hervorragender Wert der Bildungstätigkeit zwischen den beiden Weltkriegen. Seine Bildungspolitik war ein Beispiel, dem zu folgen von humanem, künstlerischem und weltanschaulichem Gesichtspunkt gleichermassen empfehlenswert ist.

КУЛЬТУРНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ИДЕИ ГАБОРА ГАЛА

КАТАЛИН ЛАЦО

В первой части нашей работа (см.: Tudományos Közlemények 1978) мы подвергли анализу культурно-теоретические идеи Габора Гала. Настоящая работа является продолжением анализа культурно-политических мыслей Габора Гала и отражения их в журнале «*Корунк*».

Все существование журнала «Корунк» являлось культурно-политическим фактом. Редакторская концепция Габора Гала отличалась двумя требованиями: требованием идейной чистоты и художественного воплощения. Именно поэтому журнал стойко защищал вопросы партийности и вместе с тем и идеи народного фронта и принципа преемственности.

На страницах журнала «Корунк» мысль об идейном народном фронте была сформулирована еще в 30-ые годы. Для осуществления этой мысли Гал искал союзников и нашёл в лице выдающихся деятелей культуры и искусства, сотрудничавших в журнале.

Деятельность Габора Гала имеет огромное значение в культурной жизни страны между двумя мировыми войнами. Его деятельность в области культурной политики является примером, достойным подражания с точки зрения преданности искусству, гуманности и идейной убежденности.